

อภัยศัพท์

ศัพท์จำพวกหนึ่งจะแจกด้วยวิภัติทั้ง ๗ แปลงรูปไปต่าง ๆ เหมือนนามทั้ง ๓ (นามนาม คุณนาม สัพพนาม) ไม่ได้ คงรูปอยู่เป็นอย่างเดียว ศัพท์เหล่านี้เรียกว่า อภัยศัพท์ ๆ นี้ แบ่งเป็น อุป สักบ้าง นิบาตบ้าง ปัจจัยบ้าง

อุปสัคนั้น สำหรับใช้นำหน้านามและกริยาให้พิเศษขึ้น เมื่อนำหน้านามมีอาการคล้ายคุณศัพท์ เมื่อนำหน้ากริยามีอาการคล้ายกริยาวิเศษณะ

อุปสัค ๒๐ ตัว

อุปสัค และคำแปล	
๑	อติยฺง= เกิน ล่วง
๒	อธิ= ยิ่ง ใหญ่ ทับ
๓	อนฺ= น้อย ภายหลัง ตาม
๔	อป= ปราศ หลีก
๕	อปิ หรือ ปิ =ไกล้ บน
๖	อภิ= ยิ่ง ใหญ่ จำเพาะ ข้างหน้า
๗	อว หรือ โอ= ลง
๘	อา= ทัว ยิ่ง กลับความ
๙	อุ= ขึ้น นอก
๑๐	อุป= เข้าไป ไกล้ มั่น
๑๑	ทุ= ชั่ว ยาก
๑๒	นิ= เข้า ลง
๑๓	นิ =ไม่มี ออก
๑๔	ป= ทัว ข้างหน้า ก่อน ออก
๑๕	ปฏฺิ =เฉพาะ ตอบ ทวน กลับ
๑๖	ปรา =กลับความ
๑๗	ปริ = รอบ
๑๘	วิ = วิเศษ แจ้ง ต่าง
๑๙	สฺ = พร้อม กับ ดี
๒๐	สุ = ดี งาม ง่าย

อุทาหรณ์ (ตัวอย่าง)

อติ = อติสุนทรโรว์ ดียิ่ง อติกุณมติ ย่อมก้าวล่วงเกิน

อธิ= อธิสกุณโรว์ สักการะยิ่ง อธิปติ นายใหญ่ อธิเสติ นอนทับ

อนฺ= อนุนายโก นายกน้อย อนฺโซ ผู้เกิดในภายหลัง [น้อง] อนฺคจจติ ไปตาม

อป= อปเนติ นำปราศ อปคจจติ หลีกไป.

อปิ หรือ ปิ=อปิกจจโณ ไกล้รักแร้ อปิกณโณ ไกล้หู อปิธานํ เครื่องวางข้างบน [ฝาปิด]

ปีทหติ วางข้างบน [ปิด].

อภิ= อภิปสนโน เลื่อมใสยิ่ง อภิภู ผู้เป็นใหญ่ อภิชฌา ความเพ่งเฉพาะ [โลก]

อภิกกโม ความก้าวไปข้างหน้า

อว หรือ โอ= อวสีโร มีหัวลง โอตริติ หยั่งลง

อา= อาปุริติ เต็มทัว อาภาติ สว่างยิ่ง คจจติ ไป อาคจจติ มา เนติ นำไป อาเนติ

นำมา

อุ= อุคคจจติ ขึ้นไป อุปฺปโถ นอกทาง

อุป= อุปจินาติ เข้าไปสั่งสม อุปคจจติ ไปไกล้ อุปาทิยติ ถือมั่น

ทุ= ทุคคณโรว์ กลิ่นชั่ว ทุกฺกริ ทำยาก

นิ= นิคจฉติ เข้าถึง นิกขมตติ งอเข้า นิชนติ ขุดลง นินทติ ตั้งลง ผัง
 นิ= นินนตรโย ไม่มีอันตราย นิกกขตติ คุตออก
 ป=ปชานาติ รู้ทั่ว ปาเซติ ไปข้างหน้า ขับไป ปภวติ เกิด มีก่อน ปคฆรติ ไหลออก
 ปฏฺิ= ปติฏฐาติ ตั้งจำเพาะ ปฏฺิวจณิ คำตอบ ปฏฺิวโสติ ทวนกระแส ปจจาจฉติ กลับมา.
 ปรา= ชโย ความชนะ ปราชโย ความแพ้ ภโว ความเจริญ ปราภโว ความฉิบหาย
 ปริ= ปริณญา ความรอบรู้ ปริพภมติ หมุนรอบ
 วิ= วิชาณติ รู้แจ้ง วิวิโร มีอย่างต่าง ๆ วิเศษ
 ส= สลจรติ เทียบไปพร้อม สลจวี มีผิวดี กับ
 สฺ= สุนกขตติ ฤกษ์ดี สฺเนตโต คนมีตางาม สฺกริ ทำงาน

นิบาต

นิบาต นั้น สำหรับลงในระหว่างนามศัพท์บ้าง กิริยาศัพท์บ้าง บอกอาลปะนะ กาล ที่
 ปรีเฑท อุปเฌม ปฏฺิวเสธ ความได้ยินเล่าลือ ความปรักป ความถาม ความรับ ความเตือน เป็นต้น

๑. นิบาตบอกอาลปะนะ

ยคฺเข= สรวมชีพ ขอเดชะ	อาวฺโส= ตูก่อนท่านผู้มีอายุ
ภนฺเต, ภทฺนเต= ข้าแต่ท่านผู้เจริญ	เร, อเร= เว้ย โว้ย
ภเณ= แนะพนาย	เห= เฮ้ย
อมฺโภ= แนะท่านเจริญ	เซ= แม่

วิธีใช้นิบาตบอกอาลปะนะ

ยคฺเข เป็นคำสำหรับร้องเรียก ให้คนสูงกว่าตนตั้งใจฟังคำที่ผู้พูดประสงค์จะว่า ไม่มีคำแปลใน
 ภาษาของเราให้ตรงกันได้ และคำเช่นนี้ ก็ไม่มีใครมีใช้นักในภาษาของเรา เห็นมีอยู่แต่คำทูลพระเจ้า
 แผ่นดินว่า "สรวมชีพ" หรือ "ขอเดชะ" ซึ่งเป็นคำพูดเพื่อจะให้พระเจ้าแผ่นดิน ตั้งพระราชหฤทัยฟังคำที่
 จะพูด

ภนฺเต, ภทฺนเต (ข้าแต่ท่านผู้เจริญ) ๒ นี้ เป็นคำสำหรับคฤหัสถ์เรียกบรรพชิตด้วยเคารพ หรือ
 บรรพชิตผู้อ่อนพรรษากว่า เรียกบรรพชิตผู้แก่กว่า

ภเณ (แนะพนาย) เป็นคำสำหรับคนสูงกว่า พูดกับคนผู้ที่อยู่ในบังคับตน เช่น พระเจ้าแผ่นดิน
 รับสั่งแก่ข้าราชการ

อมฺโภ (แนะท่านเจริญ) เป็นคำสำหรับเรียกชายด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ในภาษาของเราท่าน
 บัญญัติให้แปลว่า "แนะผู้เจริญ."

อาวฺโส (ตูก่อนท่านผู้มีอายุ) เป็นคำสำหรับบรรพชิตที่มีพรรษามากกว่า เรียกบรรพชิตที่มีพรรษา
 น้อยกว่า และสำหรับบรรพชิตเรียกคฤหัสถ์.

เร, อเร ๒ นี้ เป็นคำสำหรับร้องเรียกคนเลวทราม ตรงกับภาษาของเราว่า "เว้ย, โวย"

เห เป็นคำสำหรับร้องเรียกคนเลว ตรงกับภาษาของเราว่า เฮ้ย

เซ (แม่) เป็นคำสำหรับนายเรียกหญิงสาวใช้

๒. นิบาตบอกกาล

อถ= ครั้นนั้น	หิโยโย= วันวาน
ปาโต= เช้า	เสว= วันพรุ่ง
ทิวา= วัน	สมปติ= บัดเดี๋ยวนี้
สาย= เย็น	อายตี= ต่อไป
สุเว= ในวัน	

๓. นิบาตบอกที่

อุทธ= เบื้องบน	อธ= เบื้องต่ำ
อุปริ= เบื้องบน	เหฏฐา= ภายใต้
อนตรา= ระหว่าง	โอโร= ฝั่งใน
อนโต= ภายใน	ปารี= ฝั่งนอก
ติโร= ภายนอก	หุโร= โลกอื่น
พหิ= ภายนอก	สมมุขา= ต่อหน้า
พหิทธา= ภายนอก	ปรมมุขา= ถัดหลัง
พาทิธา= ภายนอก	โร= ที่ลับ

๔. นิบาตบอกปริจเฉท

กิว= เพียงไร	ยาวตา= มีประมาณเพียงใด
ยาว= เพียงใด	ดาวตา= มีประมาณเพียงนั้น
ดาว= เพียงนั้น	กิตดาวตา= มีประมาณเท่าใด
ยาวเทว= เพียงใดนั้นเทียว	เอตดาวตา= มีประมาณเท่านั้น
ดาวเทว= เพียงนั้นนั้นเทียว	สมนตา= รอบคอบ

๕. นิบาตบอกอุปมาอุปไมย

วีย= รวากะ	เสยยถา= ฉั้นใด
อิว= เพียงดั่ง	ตถา= ฉั้นนั้น
ยถา= ฉั้นใด	เอว= ฉั้นนั้น

๖. นิบาตบอกประกา

เอว= ด้วยประการนั้น	กถ= ด้วยประการไร
ตถา= ด้วยประการนั้น	

๗. นิบาตบอกปฏิเสธ

น= ไม่	เอว= นั้นเทียว
โน= ไม่	วินา= เว้น
มา= อย่า	อลิ= พอ
ว= เทียว	

๘. นิบาตบอกความได้ยินคำเล่าลือ

กิริ= ได้ยินว่า	สุท= ได้ยินว่า
ขลุ= ได้ยินว่า	

๙. นิบาตบอกปริกัป

เจ= หากว่า	ถ= ถ้าว่า
ยทิ= ผิดว่า	อุปเปวนาม= ชื่อแม่ไหน
สเจ= ถ้าว่า	ยนฺนุน= กระไรหนอ

๑๐. นิบาตบอกความ

กี= หรือ, อะไร	นฺนุ= มิใช่หรือ
กถ= อย่างไร	อุทาหุ= หรือว่า
กจฺจि= แลหรือ	อาหุ= หรือว่า
นุ= หนอ	เสยยถิท= อย่างไรนี้

๑๑. นิบาตบอกความรับ

อาม= เออ	อามนตา=เออ
----------	------------

๑๒. นิบาตบอกความเตือน

อิงฆ=เชิญเถิด	หนท=เอาเถิด
ตคฆ=เอาเถิด	

๑๓. นิบาตสำหรับผูกศัพท์และประโยคมีอັตตะเป็นอนง

จ=ด้วย, อนึ่ง, ก็, จริงอยู่	ปน=ส่วนว่า, ก็
วา=หรือ, บ้าง	อปิ=แม่, บ้าง
หิ= ก็, จริงอยู่, เพราะว่า	อปิจ= เออ ก็
ตุ=ส่วนว่า, ก็	อถวา=อีกอย่างหนึ่ง

๑๔. นิบาตสักว่าเป็นเครื่องทำบทให้เต็ม

นุ=หนอ	โซ= แล
สุ=สี	วต= หนอ
เว=เว้ย	หเว= เว้ย
โว=โว้ย	

๑๕. นิบาตมีเนื้อความต่าง ๆ

อณฺญทตฺถ=โดยแท้	ปน= อีก	มุสา= เท็จ
อโถ= อนึ่ง	ปนฺปนุ=บ่อย ๆ	สกี=คราวเดียว
อทธา=แน่แท้	ภียโย= ยิง	สตฺกฺขตฺตุ=ร้อยคราว
อวสฺส=แน่แท้	ภียโยโส=โดยยิง	สทฺธี=พร้อม, กับ
อโห=โอ	อาวี=แจ้ง	สณฺนิก=ค่อย ๆ
อารา=ไกล	อุจฺจ=สูง	สยฺ=เอง
นิจฺ=ต่ำ	อิติ=เพราะเหตุนั้น, ว่า	สห= กับ
นฺน= แน่	ดํงนี้, ด้วยประการนี้, ชื่อ	สามฺ= เอง
นํนา=ต่าง ๆ	กิญจาปี=แม่น้อยหนึ่ง	
ปจฺฉา=ภายหลัง	กฺวจฺ=บ้าง	
ปฏฺฐาย=ตั้งก่อน	มิจฺฉา= ผิด	
ปฏฺฐิตี=จำเดิม	มุธา=เปล่า	

ปัจจัย

ปัจจัยใช้ลงท้ายนามศัพท์เป็นเครื่องหมายวิภัตติบ้าง ลงท้ายธาตุเป็นเครื่องหมายกิริยาบ้าง

(๑) โต ปัจจัย เป็นเครื่องหมายตติยวิภัตติ แปลว่า "ข้าง" เป็นเครื่องหมายปัญจมีวิภัตติ แปลว่า "แต่"

สพฺพโต=แต่-ทั้งปวง	ตโต=แต่-นั้น	วามโต=ข้างซ้าย
อณฺญโต= แต่-อื่น	เอโต,อิโต= แต่-นั้น	อตุตฺรโต=ข้างเหนือ
อณฺญตฺรโต=แต่-อันใดอันหนึ่ง	อิโต= แต่-นี้	อธฺรโต= ข้างล่าง
อิตรโต=แต่-นอกนี้	อปรโต=ข้างอื่นอีก	ยโต=แต่-ใด
เอกโต= ข้างเดียว	ปุโรโต=ข้างหน้า	อมุโต=แต่-โน้น
อฺภูโต=สองข้าง	ปจฺฉโต=ข้างหลัง	กตฺรโต=แต่-อะไร
ปรโต=ข้างอื่น	ทกฺขิณโต=ข้างขวา	กุโต=แต่-ไหน

(๒) ปัจจัย คือ ตฺร ตถ ห ธ อิ หี หํ หิณฺจนํ ฆ เป็น เครื่องหมาย สตตมีวิภัตติ แปลตาม สตตมี

สพฺพตฺร=ใน-ทั้งปวง	ตตถ=ใน-นั้น	อิธ= ใน-นี้
สพฺพตถ=ใน-ทั้งปวง	ตหี=ใน-นั้น	อิห=ใน-นี้
สพฺพธิ=ใน-ทั้งปวง	ตหํ=ใน-นั้น	กุตฺร=ใน-ไหน
อณฺญตฺร=ใน-อื่น	อตฺร= ใน-นี้	กตถ=ใน-ไหน
อณฺญตถ=ใน-อื่น	อตถ=ใน-นี้	กุหี= ใน-ไหน
ยตฺร= ใน-ใด	เอกตฺร=ใน-เดียว	กุหํ=ใน-ไหน
ยตถ=ใน-ใด	เอกตถ=ใน-เดียว	กุหิณฺจนํ=ใน-ไหน
ยหี=ใน-ใด	อฺภูยตฺร=ใน-สอง	กฺว=ใน-ไหน
ยหํ=ใน-ใด	อฺภูยตถ=ใน-สอง	
ตตฺร= ใน-นั้น	เอตถ= ใน-นี้	

(๓) ปัจจัย คือ ทา ทานิ รหิ ธฺนา ทาจฺนํ ชฺช ชฺชํ เป็นเครื่องหมาย สตตมีวิภัตติ ลงในกาล

สพฺพทา=ในกาลทั้งปวง	กทาจิ= ในกาลไหน, บางคราว	อชฺช=ในวันนี้
สทา=ในกาลทุกเมื่อ	อิทานิ=ในกาลนี้, เดี่ยวนี้	สชฺช=ในวันมีอยู่, วันนี้
เอกทา= ในกาลหนึ่ง, บางที	เอตฺรหิ=ในกาลนี้, เดี่ยวนี้	ปรชฺช= ในวันอื่น
ยทา=ในกาลใด, เมื่อใด	กรหฺจि=ในกาลไหน ๆ, บางครั้ง	อปรชฺช=ในวันอื่นอีก
ตทา=ในกาลนั้น, เมื่อนั้น	อธฺนา= ในกาลนี้, เมื่อก็	
กทา=ในกาลไร, เมื่อไร	กฺทาจฺนํ= ในกาลไหน	

(๓) ปัจจัยที่เป็นกิตก์ ๕ ตัว คือ ตเว ตฺ ตุน ตวา ตวาน เป็น อัพยยะ แจกด้วยวิภัติไม่ได้

กาตเว=เพื่ออันทำ
กาตฺ=ความทำ,เพื่ออันทำ
กาตุน=ทำแล้ว
กตวา=ทำแล้ว
กตวาน=ทำแล้ว